

הרב שלום קליין

פני ישיבת ההסדר - לחידוש או לקידוש?

אט אט, בצנעה וכמעט בסתר, מתרחשת לה מהפכה אמיתית בעולם הישיבות. תהליך מבורך זה אכן מתרחש במספר ישיבות, והוא שיקבע אם עולם התורה יהיה מסוגל להתמודד עם אתגרי המחר. בקרוב נוכל להכיר טיפוס חדש של בן-ישיבה. יהיה זה אדם שלא יסתפק בהיכרות עם הוויות אביי ורבא, אלא ימצא גם זמן לבקר מידי פעם בהצגת תיאטרון, אדם שעל שולחנו בבית-המדרש תוכל למצוא בצד הש"ס והרמב"ם מארון הספרים המסורתי גם את המילה האחרונה בספרות העכשווית.

שורות אלו היו יכולות להיות פתיח למאמר שיתאר בהתלהבות את החידושים שניתן למצוא בעולם הישיבות בתקופה האחרונה. חידושים בכיוונים שונים אכן מתרחשים בישיבות שונות. בישיבות חדשות מסוימות מצהירים על החידושים ומנופפים בהם בגאווה, אך גם בישיבות ותיקות נושבות רוחות של חידוש ושנוי. עובדה זו משמחת רבים, אך מתוך בחינה מדוקדקת וראיה לטווח ארוך יש להתייחס לתופעה זו בדאגה ובחשש.

אין מנוס מלהכיר בכך שישיבות ההסדר נמצאות במשבר. התפתחויות שונות, כמו הקמתם של המכינות הקדם-צבאיות, פגעו בישיבות הוותיקות. יחד עם זאת, ניכרת עייפות במספר מוסדות ותיקים, והדבר מעורר חפוש דרך.

אולם הדחף לשנות ולחדש במבנה הישיבה ובתוכניות הלימודים נובע מסיבות נוספות. הגורם האחד הוא הרצון למשוך תלמידים. כדי לשכנע תלמידים להצטרף ישיבות חדשות יש להדגיש את המיוחד. כך, למשל, כאשר מציגים ישיבה חדשה אין מדגישים את גדלותם של ראשי הישיבה בתורה, אלא את המיוחד והייחודי במוסד.

אין ספק שהרצון לחדש מהווה גם ביטוי לרצון אמיתי להביע יצירתיות בעולם התורה, דבר שהוא משובח ויפה כשלעצמו. אולם, הדבר כרוך פעמים רבות באימוץ מגמות עכשוויות ומודרניות נועזות. בולטת נטיה לחדש בכל מחיר, כשהנחת היסוד היא "אני מחדש - סימן שאני קיים". ביטויים אלו סותרים במהותם את דרכה של תורה, וחשש גדול מקנן בלב, שהחידושים והשינויים המתרחשים כיום יביאו נזק ולא תועלת, הם לא יוסיפו לקיומה של תורה, אלא יגרמו ח"ו לרפיון ול"אשר לא יקים את התורה". מפחידה עוד יותר המחשבה, שבבית-המדרש עצמו צומחת תשתית רוחנית העלולה להביא בסופו של דבר לרפורמה ולקיצוץ בנטיעות, על כל המשתמע מכך.

יש להדגיש. לגישות אילו יש השלכות לכל תחומי חיינו הרוחניים. לבירור הנושא משמעות רחבת היקף מעבר לתחום הישיבה, והעמדות שיינקטו בעניין יקבעו את דמותו הרוחנית של הציבור הדתי-לאומי בעתיד. ומכאן חשיבות הנושא.

חידוש דרך הלמוד

התחום בו נפתח הוא החידוש והשינוי בנושא המרכזי בו עוסק בן-הישיבה, התחום הלמדני-תלמודי.

הדרך המקובלת עד היום בלימוד הגמרא בישיבה היתה עיון בגמרא בעזרת הראשונים והאחרונים. ההתמקדות היא בפירוש הדיעות השונות המופיעות בגמרא, וישוב הסתירות בין הסוגיות. על אף התרחבות הספרות התורנית, המטרה המרכזית לא נשתנתה ונשארה עד היום, הבנת התלמוד הבבלי ושינונו. משום כך, החכמים הגדולים היו אלה שהצטיינו בידע המירבי או ברמת העיון והחריפות המירבית, סיני ועוקר הרים. ובמה שונה המגמה היום?

בתי מדרש החדשניים אימצו גישה ביקורתית. המטרה אינה רק להבין מה שאמרו אביו ורבו, וכיצד פירשו את המשנה הברייתא או התוספתא, אלא שאנו מעלים אפשרויות שונות, ואפשר שנחליט כי יש מקום לחלוק על דבריהם. לפי גישה זו יש לבדוק גם האם לא היתה לרבא מגמה מסויימת, שבגללה סטה מפשוטה של ברייתא, ואם כך לא נקבל את מסקנת הגמרא. גם בסתירות בין הסוגיות נפרש, שההבדל נובע ממחלוקת בין בתי מדרש בתקופות שונות. דבר זה עומד כמובן בניגוד למגמה הכללית בראשונים החותרים ליישב סתירות, ולמעט את המחלוקת. בדרך זו עומדים לביקורתנו לא רק הראשונים מפרשי הגמרא, אלא גם האמוראים עצמם.

חידוש בלא הגבלות מול פירוש מתוך סמכות

אלא שעולה כמובן השאלה: מה רע בכך שסגנון הלימוד משתנה? אדרבה, בית המדרש חייב להתחדש כדי להמשיך ולהיות רלבנטי, אם מבקש הוא להשפיע ולדבר בשפת הדור. עוד יקשו: וכי גדולי ישראל לא פעלו כך? האם לא מצאנו בכל מקום את קושיות ר' עקיבא איגר? וכך ניתן להביא את השאגת אריה ור' חיים מבריסק והרוגצ'ובר בעל הצפנת פענח ועוד ועוד - לכל אחד מהם היתה שיטה יחודית, ובכל נושא שנגעו בו חידשו חידושים מפליגים. עוד יצינו את הש"ך, המחדש לפעמים הלכות בניגוד לראשונים, וכן עושה בעל קצות החושן במספר מקומות. ובכלל, מי לנו גדול מהגר"א, שבמקומות רבים שינה את נוסח התוספתא והירושלמי, וחלק במקומות שונים על הראשונים!

התשובה שיש להשיב לשאלות נכבדות אלה היא, שאכן "אין בית המדרש ללא חידוש"; זו דרכו ומהותו של בית המדרש, אולם הדבר תלוי במספר תנאים: בידע ובסמכות, במינון, ובמידת הביסוס של המסקנות.

משל למה הדבר דומה. רופא שולח מספר חולים למומחה לתזונה, שירכיב להם דיאטה על מנת לסייע בריפוי וכדי שיוורדו ממשקלם. לאחר חודש הם חוזרים אל הרופא כשאינן שינוי במצבם. לשאלת הרופא, נותן כל אחד הסבר: האחד מספר, כי מצא שיותר לאכול פעם ביום פרוסת עוגה. לתומו חשב, שבעוגה אין נזק ואכל ממנה שלוש פעמים ביום. השני מספר כי התייעץ עם מומחים נוספים, וגיבש

לעצמו תוכנית. השלישי הגדיל לעשות, והחליט לבצע שינויים על דעת עצמו. הרופא בתגובה יגער, כמובן, בחולים, ויבהיר נחרצות שאם חפצי-חיים הם, עליהם להקפיד על הדיאטה ולבצע את ההוראות ככתבן וכלשונו. הוא יסביר, כי אין להם את הידע הרפואי הנדרש. הפריטים בתוכנית ניתנו דווקא במינון זה. אמנם כדי להקל על הביצוע הותר לאכול פרוסת עוגה ביום, אך הפרזה מזיקה מאד. המסקנה היא, אם כן, שבלי ידע ובלא סמכות מסוכן מאד לבצע שינויים.

ומכאן לענייננו. אין אפשרות להורות דרך של חידוש כאשר אין לתלמידים מספיק ידע, ולפעמים אף אינם יודעים כללים בסיסיים בהם נוקטים הראשונים והאחרונים. ידיעה בסיסית רחבה ושליטה בכללים נדרשת כדי להביע עמדה עצמאית. מי שחדר ולו במעט לעומקם של ראשונים, יודע עד כמה היתה גדולה שליטתם בכל חלקי התורה, ולכן ההעזה לחדש בלא הגבלה מעוררת פעמים גיחוך יחד עם עצב. גיחוך על הרעיון כשלעצמו, ועצב על התופעה.

בדידי הוה עובדא. בדיון תוך כדי שיעור, עמדנו על סתירה-לכאורה לדברי אחד הראשונים מן הגמרא. אחד הלומדים, החובש מספר שנים ספסליו של אותו בית מדרש, התעקש לפרש, שאותו ראשון פשוט חולק על הגמרא. כל הבקיא בדרכם של ראשונים יודע, שהעלאת אפשרות מסוג זה אינה באה בחשבון. יש כאן, אם כן, דיספרופורציה בין גודל ההעזה מחד, כאשר מאידך מושגי היסוד מבולבלים.

גם התנאים הנוספים שהזכרנו למעלה חשובים ומהותיים. כאשר קיימות הפרופורציות הנכונות קיימת הרבה יותר זהירות בהעלאת אפשרויות חדשות ואלטרנטיבות לפירושים קיימים. אז ברור גם הצורך בבסיס רחב ויציב, וממילא החידוש פחות שכיח. אמת, הראשונים והאחרונים חידשו והעלו חידושים מפתיעים, ולפעמים הם מעיזים לחלוק מכל וכל על קודמיהם; אך השאלה היא האם ניתן לראות בכך שיטה של חידוש. כמובן אם נצרף לרשימה אחת את החידושים של כולם נקבל סכום גדול, אך דומה שאצל רובם הגדול הדברים קיימים רק במקרים חריגים, וכאשר ננעלו שערי התירוצים המקובלים ביישוב הסתירות. בהקשר זה נציין את הקדמתו בעל שאגת אריה, הכותב שרוב החידושים שאמר לתלמידיו לא העלה על הכתב, אף שכוונתו בהם היתה לאמיתה של תורה.

והרוצה להיתלות באילן גדול וללמוד מדרכו של הגר"א, אינו יכול שלא להתייחס לתיאור של תלמידיו על דרכו בפירושו והגהותיו. בהקדמה לספר פאת השלחן מספר המחבר ר' ישראל משקלוב תלמיד הגר"א על לימוד משנת ערוגה במסכת כלאים, פ"ג, על ידי הגר"א. "כי יגע בכל כוחותיו כמה מאות פעמים... משך זמן שהיה יכול ללמוד חצי ש"ס בבלי, ודחה כל פירושי הראשונים וביאר שיטה חדשה אמיתית". כלומר: הגר"א לא חידש פירושים כלל אחר יד, אלא לאחר ברורים אין סופיים. ומצאנו שם עוד ששמע בשם ר' חיים מוולוז'ין, תלמידו המובהק של הגר"א, שלא חידש שום הגהה "עד שהיה לו ראיות ברורות מתושבע"פ לא פחות מ-ט"ו מקומות, ובנסתרות עד ק"ן מקומות".

בהקשר זה ידוע המעשה (אגדה או מציאות היסטורית) בחידושי הרי"ם, שהיה גאון מפורסם, וחיבר ספר ובו תירוצים על הקושיות שהקשה הש"ך ונתרו בלא מענה. כשהגיע אל רבו הרבי מקוצק (שלפני מינויו לאדמ"ר היה חברו של הרי"ם),

והראה לו את החיבור, ציוה עליו הרב להשליך אותו לאש, כדי שלא יגבה לבו על יכולתו לענות על קושיות הש"ך. בלא קשר לאמת ההיסטורית המסר ברור: אם גאון וצדיק מוותר על פרסום חידושו, בשל חשש רחוק לגאוה, כמה צריכים אנו להיזהר.

דברי אלוקים או מושגים אנכרוניסטיים שאבד עליהם הכלח

אולם אין ספק, שהשאלה החשובה ביותר היא מהות היחס לדברי חז"ל, ובהמשך - לדברי גדולי הראשונים. השאלה היא: האם יש כאן מפגש עם חכמת אנוש, או שאנו באים כאן במגע עם מושגים שערכם הרבה מעבר לחכמה אנושית גרידא? בלשון אחרת: האם יש כאן התייחסות אל קודש ואל חכמה שמקורה ברוח הקדש? אין ספק שזהירותו הרבה של הגר"א כפי שראינו לעיל ושל גדולי ישראל אחרים נבעה מאותו יחס.

דוגמאות רבות יש להוכחת ההתייחסות לחז"ל, שאין מקום להביאם כאן, ונציין מעט מזעיר. כך מצאנו בירושלמי גיטין, פ"ו ה"ז: "רבי כד הוה בעי מקשייה על דר' יוסי אמר: אנן עליבייא מקשיא על דר' יוסי" (רבי כשהיה מקשה על ר' יוסי היה אומר: אנו העלובים מקשים על ר' יוסי). ר' יהודה הנשיא, מסדר המשנה, חי בדור שאחרי ר' יוסי והכירו, ואעפ"כ נהג בו כבוד מופלג. עוד מצאנו, במסכת פסחים, קיד ע"ב, דנה הגמרא מהם שני התבשילין שמזכירה המשנה (שם קיד ע"א), שיש להביא לשלחן בליל פסח, ומפרש זאת שם רב הונא שהכוונה ל"סילקא וארוזא" - תבשילים שאין בהם חשיבות מיוחדת. מספרת הגמרא כי רבא "הוה מיהדר אסילקא וארוזא הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא". אין להסביר יחס זה של רבא, גדול האמוראים, כהערכה לחכמת רב הונא בהוראה זו. נבין זאת, אם נפרש דברי רבא כנובעים מיחס קדושה לאמורא, שזכה להעמיד אלפי תלמידים (כמסופר בגמרא כתובות קו ע"א), והיה נדבך חשוב בהשתלשלות תורה שבע"פ. ואם בדורות הקרובים לאותם חכמים כך, מה נענה "אנן עלוביאי".

הזכרנו קודם את קושיות ר' עקיבא איגר המצויות לרוב בגמרא, במשניות, בשר"ע ועוד. אכן זו אחת הדוגמאות לגדלות אמיתית שיש לחנך לאורה. ר"ע איגר אינו חוסך בתמיהות, אולם יש לשים לב כמובן, למסקנה מאותן הערות. הבטוי הקצר והידוע, המובא בראשי תיבות - "צריך עיון" - אומר הכל. משמעותו, שגם אם הקושיא מתבקשת והתמיהה גדולה, החסרון אינו במושג אלא במשיג, בקוצר הדעת ובחסרון העיון. זאת לימדונו בעלי התוספות, שלא נמנעו מלהעלות את התמיהות הגדולות ביותר; אולם הם ידעו, שיחד עם החובה להבין כמה שיותר, ולשם כך יש להגדיר בהירות את הבעיות, ברור שאחרי ככלות הכל, חסרון ההבנה נעוץ בנו ולא בחז"ל.

אך כשהגישה שונה, ואין מתייחסים לחז"ל ולראשונים כמלאכים, ערכו של הלימוד שונה מהותית. כי שאלה או קושיא יכולה להביע שאיפה להבנה טובה יותר, ומאידיך יכולה להיות בסיס לביקורת גורפת ולמחלוקת. אם אין חכמת חז"ל אלא חכמת אנוש רגילה, הרי שתורתם, הנסמכת על הנחות היסוד והתפיסות של תקופתם, בחלקה הגדול מיושנת ולא רלוונטית לתקופתנו.

דרכה של תורה בישיבה ובאקדמיה

גישות אלה, שמקורן בהרגשת הצורך לחדש, מהוות רקע נוח להכנסת האקדמיה לבית המדרש. כי אם מתבקשת התרעננות והתקרבות לערכי התקופה, אך טבעי הוא לאמץ דרך המבטאת קידמה והתחדשות מתמדת.

ידוע כי קיימת תחרות רבת-שנים בין האקדמיה לבית המדרש המסורתי על ההגמוניה בלימוד התורה. עולם המחקר האוניברסיטאי סובר שיש לו הכלים הטובים יותר והשיטה הטובה יותר למחקר התלמודי. בשיטה המדעית המסודרת והשיטתית ניתן, לדעתם, להגיע לאמיתיה של תורה.

אך שוב ישאלונו: מה רע בכך, ועל מה תלונותיכם?

הבעיה בדרך המחקר האקדמי אינה בכך שאין בין אנשיו בעלי ידע נרחב ויכולת העמקה; שהרי מכירים אנו מספר חוקרים מבריקים ובעלי ידע תורני גדול. לא יהיה נכון גם לומר ככלל, שאנשי האקדמיה אינם יראי שמים. אולם קיימים הבדלים מהותיים בין האקדמיה והישיבה. האקדמיה, אמנם, נותנת שיטה מסודרת למחקר התלמודי, אולם יש לה חסרונות רבים, שאסור לטשטש אותם.

חסרון מהותי ראשון הוא העובדה, שיראת השמים אינה תנאי להכרה באיש אקדמיה ולהתקדמותו. מלבד זאת, במחקרי האקדמיה תופסים מקום רב המחקרים ההיסטוריים ומחקרים צדדיים נוספים, שעל אף חשיבותם אסור שייסו את מרכז הכובד מהעיקר. זוכרני שמ"ר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל היה מספר על ההתמודדות בין אחד מגדולי הרבנים (דומני בעל הערוך לנר) לחכם גרץ על רבנות ברלין. אמר הרב לאנשי ברלין, אם רוצים אתם לדעת מה לבש רש"י - בחרו בגרץ לרב, אך אם רוצים אתם לדעת מה אמר רש"י - בחרו בי.

אולם אין זה העיקר. חוזרים אנו אל הענין המרכזי, והוא היחס אל חז"ל. הבעיה היא הטיפול בטקסטים תלמודיים וניתוחם משל היו הם יצירה ספרותית, והקלות הגדולה כל-כך בה יכול כל צעיר וטוב לחדש הסברים ככל העולה על רוחו. בעוד שהאקדמיה מתירה לעצמה להעלות כל דבר על שולחן הניתוחים בלא מורא, ולבחון כל עניין בגובה העיניים, המבט בישיבה הוא מבט של דרך ארץ מלמטה למעלה.

הדבר נובע מכך, שהמדע כולו מתחיל מתחושותיו של האדם וממחשבותיו, והוא מתפתח על בסיס נסיון החיים של האדם. תיאוריות שאינן עומדות בנסיון נפסלות, ועל חורבן עולות תיאוריות חדשות, הצריכות גם הן לעמוד במבחן. דבר זה קיים לא רק במדעי הטבע, אלא גם בפילוסופיה. האדם מקבל את השקפות מוריו וקודמיו, אך בקלות רבה הוא מוותר על ירושתו הרוחנית, ומחליף את התיאוריה הישנה ברעותה הטובה ממנה.

דוגמא לכך נמצא בהשקפתו של אחד מאבות המדע המודרני, דקארט. הוא מתחיל מההתחלה, מאפס, ואיננו מתייחס לתיאוריות של קודמיו. הוא בונה מחדש את המדע והפילוסופיה, כשנקודת המוצא שלו היא ה"אני": "אני חושב - ובכן אני קיים". כך פילוסופים שבאו אחריו חידשו תיאוריות על בסיס הסתירה של הקודמות, כאשר ה"אני" הולך ותופש מקום חשוב יותר ויותר.

לא כן היהדות. היא כולה הולכת ונמסרת מלמעלה למטה "משה קבל תורה מסיני", כשהבסיס הוא קבלת תורה לא על-ידי היחיד - גדול ככל שיהיה - אלא על ידי העם כולו, "ממלכת כהנים וגוי קדוש". מתוך כך כותב הרב קוק זצ"ל באורות התורה (פ"א, ב), שתורה שבע"פ עליונה בשורשה מתורה שבכתב. מפורסמת הצהרתו של הרב באיגרתו לרב אלכסנדרוב (אגרות ראי"ה ח"א, עמ' מח) "לא לקנט נשוב, כ"א לים סוף, לסיני ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש בן יוחאי".

אין זה אומר, כמובן, שכל מי שדרכה רגלו באוניברסיטה יש בו פסול; אך הכיוון והחינוך הישיבתי חייב להיות שונה במהותו, ואסור שיהיה טשטוש תחומים.

הממסד והאקדמיה

אם דנים אנו בהשפעת האקדמיה מבחינת התוכן, לא נוכל להתעלם מגופים הפועלים אקטיבית להכנסת האקדמיה לישיבה. על אף העובדה הברורה כמעט לכל ראשי הישיבות, שאסור להפוך את הישיבה לאקדמיה, קיימת התקדמות מתמדת - אם כי מוצנעת - בחדירה האקדמית לישיבות. בכל ישיבות ההסדר פועלים מכוונים גבוהים להוראה. המכוונים - זיקתם האקדמית ברורה, ותפארתם על אנשי אקדמיה רבים ככל האפשר בצוות ההוראה. במקרים רבים אין הישיבה מסוגלת לפקח על הנלמד במכון, על הזמן המיועד ללימוד זה, ולהשפיע בבחירת המורים. מכוונים המכבדים עצמם מסרבים להכיר בלימודים מסויימים בישיבות, גם כאשר לימודים אלה הם אינטנסיביים ורציניים.

אולם לא על המכוונים והסמינרים בלבד צריך להתלונן. את התלונה הקשה יותר צריך להפנות למשרד החינוך, המעמיק את המגמה שתלמידי חכמים שאינם בעלי תואר אקדמי מוכר לא יוכלו ללמד במוסדות הוראה גבוהים.

מציאות זו מעמידה כמובן במבחן קשה את ראשי הישיבות והרבנים. מכיר אני ישיבת הסדר מסויימת, שהרמ"ם המלמדים בה ביקשו לקבל הכרה גבוהה, בעיקר מסיבות כלכליות. כך קרה שבמועד קבוע בכל שבוע, בעצם היום, היתה יוצאת קבוצת רבנים ובראשם ראש הישיבה מהיכל הישיבה, כשפניהם לירושלים עיר הקדש, לקבל תורה בטורו קולג'. סביר להניח, שתלמידי הישיבה הבינו שאין רבותיהם פונים עורף לבית המדרש, ובכל זאת נתיר לעצמינו להניח שהמעשה לא הוסיף אהבת תורה ויראת שמים לשום תלמיד.

שמענו גם על ראש ישיבה מסויים שביקש להגדיל לעשות. הוא העלה יוזמה ליסד סניף של הטורו קולג' בקרבת הישיבה. ההגיון אכן ברור: מדוע להטריח את הלומדים לכתת רגליהם לירושלים, אם אפשר להביא את האוניברסיטה לישיבה? כמה חלי ולא מרגיש האי גברא כמה גדול הבלבול, ורבה המבוכה.

פריצת התחום בפרשנות המקרא

ואם עסקנו בדרך המחקר החדשנית המושפעת מהעולם האקדמי בלימוד הגמרא, הרי שבתחומים נוספים, כמו בלימודי התנ"ך והאמונה, כבר התרגלנו לכך

שבנושאים אלה אין הגבלות, והיחס לחז"ל הולך ונפרץ. עיון קצר בעלוני פרשת השבוע הנפוצים במקומותינו יספיק כדי להיווכח ביחס לאבות האומה ולערכים יסודיים המושרשים בה.

בשבת אחת יכול אתה לקרוא על הכשלון החינוכי של יצחק, ובאחרת על היחס המשפיל והשוביניסטי של אברהם לשרה. התאגדויות שונות כמו אגודת הנשים עושות את פרשנות המקרא כלי וקרדום להשמעת דעותיהם - החדשניות, כמובן - על גבם של האבות והאימהות. קיים חשש כי קרוב היום, שבישיבותינו לא ניתן יהיה לפרש את חטא דוד ובת-שבע בדרכם של חז"ל. אין ספק שאבותינו, אברהם יצחק ויעקב, וכל גדולי הדורות היו בני-תמותה המסוגלים לחטוא, וחטאיהם מוזכרים בתורה, בחז"ל ועל ידי הפרשנים. אולם, כמו שאמרנו לעיל, הפירוש תלוי ראשית ביחס הבסיסי אל המקראות, שמתוכו נגזר סגנון הדברים.

נדרשת סמכות כדי לחדש פרשנויות חדשניות השונות מהמקובל בחז"ל ובפרשני המקרא. יש צורך בבסיס מוצק של ראיות, וממילא הדבר מתבטא במינון של החידושים. אולם כיום נותנים לכל אחד את תורתו בידו. מחנכים את המורים המורות והגננות, שלכל אחד יש זכות - ואף חובה - לפרש את הפסוקים כראות עיניו, בלא הגבלה.

מתוך הבנה ביקורתית-פשטנית נמצא בנקל כיעור ואי-מוסריות בפרשיות רבות בתורה. אולם השאלה היא: האמנם רשאים לגשת כך? או שחייבים להניח מספר הנחות שעל בסיסן לומדים אנו את פסוקי התורה, וזאת מתוך מאמץ ועמל. את הגישה הבסיסית היקנו לנו חז"ל, ואם מערערים את סמכותם - התוצאה קשה וכואבת. בדרך זו מתנפצת דמותם של אבותינו מייסדי האומה, שביחס אליהם נצטוונו לומר: "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי".

לחז"ל ולפרשני המקרא הגדולים היה ברור, שצדקתם של אבותינו אינה מוטלת בספק. וכך אומר הספורנו בפרשת יוסף והאחים (בראשית לז, יח): "בהיות כולם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון". העובדה ששמות השבטים הונצחו בחושן-המשפט מוכיחה, לדעת הספורנו, את צדקתם של בני יעקב, על אף הבעייתיות במעשים מסויימים שאירעו להם. יחס זה לאבות האומה מחייב אותנו, והפיכתם של גדולי הדורות לפוליטיקאים קטנוניים שכל רצונם כבוד וכח, הריהו מנוגד לאמונתנו, והרסני מבחינה חינוכית.

קשה להימנע מלהזכיר, כי נושא שעיקרי אמונה בנויים עליו, אם ייבחן באמות מידה ביקורתיות, יתעוררו ספקות ותהיות. ידוע כי פרשת העקידה לא הובנה על-ידי פילוסופים בני-ברית ושאינם בני-ברית, והם ראו בה מעשה שאינו מוסרי. ואכן, טול מפרשה זו את משמעותה לפי קבלת חז"ל, והתוצאה: מעשה שקשה לבן-תקופתנו לקבלו. אך האם יכול מאן-דהוא לראות בעיני רוחו את תפילת ראש השנה ותקיעת השופר שבמרכזה בלי עקידת יצחק? רק על סמך מסורת ישראל מסרו יהודים נפשם על קידוש ה', כשעקידת יצחק משמשת סמל ומופת.

התלמוד והמעשה

בדיון זה יש לגעת בעניין נוסף. שכיחה הטענה הגורסת, שאין סכנה בהשמעת פרשנות גם כאשר היא מרחיקת לכת, כל עוד מוסכם לקבל את סמכות חז"ל הלכה למעשה. חושבני שטענה זו רחוקה מהאמת, ויש בה כדי להטעות.

נשאלה שאלה בין החכמים האם התלמוד גדול או המעשה, ובסיכום "נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול שמביא לידי מעשה" (קידושין מ ע"ב). ראשונים ואחרונים, דנו בשאלה במה גדול הלימוד למסקנת הגמרא: האם הוא גדול כמטרה לעצמה, או כאמצעי לקיום. אולם לכל הדיעות למדנו מכאן, כי חייב להיות קשר וחיבור בין הלימוד למעשה. לא רק שהמעשה חייב להיות מושפע ומכוון ע"י הלימוד, כדי שלא ייהפך מצוות אנשים מלומדה, אלא שלימוד שבשיטתיות מנתק את התלמוד מהמעשה הריהו חסר ומקוטע, ולא יביא לא ל"נר מצוה" ולא ל"תורה אור".

אולם מלבד זאת, הטענה שבפועל קיימת הפרדה בין הפרשנות למעשה גם היא מופרכת מעיקרה. מי שענינו בראשו, יכול לראות את הפיחות הגדול שחל לאחרונה במחננו בתחומים הלכתיים מעשיים מסויימים. מספיק מבט חטוף על ראשי הנשים בציבור שלנו, כשהכיסוי הולך ומתגלה, לצערנו, יותר ויותר בתקופה האחרונה, כדי לחוש בשינוי הכיוון. וקיים קשר ברור, שלעניות דעתי אינו ניתן להפרכה, בין מגמות החדשנות בצד התיאורטי לקיום הלכה למעשה.

אם נבקש ראייה להשפעת הגומלין בין התלמוד למעשה, נמצא אותה על דפי עיתון מכובד - "הצופה". בגליון פרשת "בשלח" מספר בוגר צעיר של ישיבת הסדר ידועה, בעל טור קבוע בעיתון, על קשייו בעמידה בעומס של שלוש תפילות ביום. לדבריו, זהו קושי אובייקטיבי, הדורש פיתרון. אין למעט בגודלו של הקושי, אך חשוב לשים לב למסקנה המיידית והחד משמעית: כיאה לבוגר ישיבה חסיד החדשנות, שמילא כריסו בש"ס ופוסקים, וגדולתו הרוחנית אינה מוטלת בספק, מסקנתו היא: "היינו מספיק אמיצים לשנות את עולם התורה, ונהיה מספיק אמיצים גם לגאול את התפילה מייסוריה". אכן, פתרון נועז ורדיקלי המבוסס על ידע עמוק, חכמת חיים וראייה ארוכת טווח. וכדי להבטיח שלא נשאר, חלילה, בתפיסותינו המיושנות, מרחיב הוא במדורו בשבת אחרת על השינויים שיש לבצע לדעתו בעולם התורה.

סייג לתורה

נגיעה זו בהשפעה על המעשה מביאה אותנו לנושא נוסף הנוגע בענייננו והוא: לפי אלו כללים יש לפעול כשבאים לתרגם את הנלמד בבית המדרש לחיי המעשה? עניין זה מביא אותנו להבחנה נוספת בין הישיבה לאוניברסיטה. איש הרוח האקדמי - מטרתו לחקור ולחדש, כאשר מה שעומד לנגד עיניו ומה שמחייב אותו זו האמת, כפי שהיא נראית בבדיקה המדעית שלו. לכך הוא נועז, לזה הוא התחנך, וזאת הוא עושה אם אכן הוא נאמן לתפקידו. אין זה מעניינו לבדוק איזו השפעה תהיה לדבריו והאם יביאו נזק; אדרבה, מניעת אמירתם, גם אם הם פרובוקטיביים ונוגדים אמיתות מקובלות ומוסכמות, נתפסת כפגיעה בחופש האקדמי.

תלמידי חכמים, לעומת זאת, חייבים לקחת בחשבון שיקולים נוספים. "כשם שמצווה לומר דבר הנשמע כך מצווה שלא לומר דבר שלא נשמע". מצאנו פעמים רבות שלא התירו את המותר משום שלא היו בני-תורה, והוראות מסוימות לא הורו ברבים. חכמים בגזרותיהם אסרו את המותר מדאורייתא, וזאת במטרה שלא ייפגע קיום תר"ג המצוות. יש כאן שילוב מיוחד של חתירה בלתי-פוסקת אל האמת, יחד עם חכמה מיוחדת של העברת האמת הזו אל עולם המעשה, והכל מתוך רגש עליון של אחריות לקיומו הנצחי של העם מבחינה פיסית ורוחנית.

הקולא כדרך פסיקה מוצהרת

תפקיד הישיבה כבית היוצר לגידול הנהגה רוחנית הפוסקת גם בחיי המעשה מביא אותנו לנגיעה בענין מצרני לעניינינו המרכזי. נוצר בציבור רושם, שרבנים צעירים הקרובים אל הציבור ינקטו בגישה ליברלית גורפת, שתקל ותמנע בעיות. הרגשה זו עלולה, אדרבה, לגרום בעיות לגמרי לא-פשוטות, וקיים צורך בהגדרה של העמדה העקרונית בצורה ברורה וחד משמעית. אמת, החמרה גדולה מידי ללא הצדקה איננה אמיתית, ועלולה ליצור משוכה גבוהה - דבר שיגרום להתרחקות. אך מאידך, גם הקלה ללא שיקול דעת מספיק עלולה למוטט הכל.

הגמרא בראש יומא מספרת על ההפרשה של שבעה ימים שהיו מפרישים את הכהן השורף את הפרה האדומה, ועל החומרות הרבות שהיו נוהגים בו. הסיבה לכך היתה, שכדי להוציא מליבם של צדוקים (שהקפידו בטומאת טבול-יום בשורף הפרה) היו מטמאים את הכהן. בעקבות כך, ו"כי היכי דלא ליזלזלו בה", החמירו רבנן כפל כפליים במעשיה. למדנו מכאן כי אסור שגישה מקילה תתפרש ח"ו כזלזול, כהתייחסות לא-רצינית וכאי-כבוד. משום כך, חייבת להיות גישה אחראית ושקולה, שבסופו של חשבון תביא לקידוש שם שמים.

העמידו תלמידים

הדאגה הנוספת - ואולי המשמעותית ביותר - היא: מה דמות תהיה לתלמידים בוגרי בתי המדרש החדשניים? אם מקובלת ההנחה, שלישיבה תפקיד מרכזי בהנהגת העם מבחינה תורנית וערכית, אין להסתפק בכך שהרבנים יודעים ומקיימים. השאלה היא: האם המתחנכים לאורה של גישה זו יוכלו ברבות הימים ליטול את האחריות, ולהמשיך את מירוץ השליחים המורכב של הנהגת התורה? האם זו דרך של בניין לדורות, או ח"ו הידרדרות במורד תלול?

לפני זמן שוחחתי עם ראש אחד מבתי המדרש, החורטים על דגלם את סיסמת החידוש. שאלתי אותו, כיצד הוא מתייחס לעובדה, שבפרטים יסודיים מסוימים יש לתלמידיו עמדה, שגם לדעתו היא מוטעית. תשובתו היתה, שקיים הבדל יסודי בין הדור הבוגר, שגדל על יסודות מוצקים והפנים עקרונות בסיסיים ביחס לראשונים וחז"ל, לבין הדור הצעיר שאיננו חי את הדברים. זו, כמובן, תשובה נכונה, אך השאלה היא האם יש לקבל זאת כגזירה משמים. ואולי אדרבה, מציאות זו מחזקת את התביעה לחזרה אל הדרך הסלולה. כי אם הישיבה אינה מסוגלת להקנות

לתלמידיה ערכים בסיסיים, כיצד יוכלו אלה לשמש מנהיגים רוחניים ברבות הימים?

כאשר הסגנון ביקורתי וספקני קשה - ואולי בלתי אפשרי - לבנות דמויות שיקרינו בטחון בצדקת הדרך. בדרך זו אין שום נושא נלמד בהכרה שלימה, שהרי בכל מצב נותר מחסום ה"אני" הספקני והבקורתי. כך יכול האדם לעסוק שנים בהלכה למעשה, ולא יכיר בכך שאלו דברי אלוקים חיים. הוא יכול לעסוק הרבה בפנימיות התורה ובקבלה, בלא להאמין בקדושת ספר הזוהר. וכשם שהמתמטיקאי איננו משולש, כך תלמיד זה, גם אם ילמד ספרי חסידות רבים, לעולם לא יהיה חסיד.

אם חלילה תהפוך הישיבה למוסד מחקר, התוצאה תהיה הרסנית. השכלתנות הקרה, היודעת לבקר ולערער יסודות בנשמע, מקרינה חולשה, ונכונה להקל בלא סיבה בהגיעה לעולם המעשה. קיים חשש סביר שלתלמידיה-גידוליה, לא תהיה הרוח לתת עוצמה רוחנית לעם ישראל. לדעת, גם מבחינת כח המשיכה לתלמידים האכזבה תבוא במהרה. אם בשלב ראשון ינחלו המוסדות הצלחה בשל החידוש והפתחות, הרי שכאשר יפוג החידוש, יתברר שאין בכוחן למלא מצברים במטען רוחני אמיתי ועמוק.

הישיבה בצורתה המקורית היתה כל העת מוסד מרכזי. "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהן". מוסד מסורתי זה היה הלב והמוח שהרגיש והבין את העם, וידע בכל המצבים לדבר אל העם בשפתו. מוסד זה תרם תרומה מכרעת לקיומו הרוחני של עם ישראל, ואף לקיומו הפיסי, כי הא בהא תליא. על בית מדרש מיושן זה כתב בהערצה המשורר הגדול ביאליק את שירו המפורסם "אם יש את נפשך לדעת".

עם ישראל ממשך לחפש, אם כי בדרכים שונות ומשונות, תשובות לבעיותיו הרוחניות. שינויי התוכן וחידושי הזמן לא יתנו את התשובות ולא יביאו מזור לבעיות הגדולות. רק תורה המבוססת על יסודות איתנים היא זו שתיתן בסופו של דבר את המענה הנכון.

הקנקן צריך להיות חדש, הכלים בהם צריכים אנו לפעול צריכים להיות המודרניים ביותר, השפה צריכה להיות מעודכנת וצחה; אך התוכן חייב להיות אותנטי ונאמן בהחלט למקור המקודש. שמעתי בשם רב חשוב שאמר: המטרה אינה להביא את הרמב"ם אל העם, המטרה צריכה להיות להביא את העם אל הרמב"ם. האתגר גדול ומורכב, אך נמשיך להאמין כי הוא אפשרי. תורת ארץ ישראל אין משמעותה דילול מסרים, אלא אדרבה: היכולת להעמיק בהם, ולהגיע בזכות אווירא דארץ ישראל להשגות רוחניות גבוהות יותר.

לא מהפכה של חידוש תעלה את הישיבות לדרך המלך, אלא ריענון התכנים מתוך תוספת קדושה.